

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ДЕРЖАВА» У ПЕРЕКЛАДІ ПЕРШОГО ЛИТОВСЬКОГО СТАТУТУ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Статтю присвячено дослідженню мовних і позамовних аспектів перекладу Першого Литовського статуту англійською мовою пера К. фон Льове. Проведено компонентний, етимологічний, контекстний та історично-культурний аналізи термінів на позначення поняття держави. Обґрунтовано доцільність урахування як мовних і контекстних, так й історичних та культурних чинників для оцінки еквівалентності перекладу політично-правової лексики.

Ключові слова: переклад, політично-правова лексика, компонентний аналіз, контекстний аналіз, етимологічний аналіз, історично-культурний аналіз.

Роман Карагодін. ОСОБЕННОСТИ ВОСПРОИЗВЕДЕНИЯ ТЕРМИНОВ, ОБОЗНАЧАЮЩИХ ПОНЯТИЕ «ГОСУДАРСТВО», В ПЕРЕВОДЕ ПЕРВОГО ЛИТОВСКОГО СТАТУТА НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК

Статья посвящается исследованию лингвистических и экстралингвистических аспектов перевода Первого Литовского статута на английский язык в исполнении К. фон Лёве. Проведены компонентный, этимологический, контекстный и историко-культурный анализы терминов, обозначающих понятие государства. Обосновано целесообразность учёта языковых, контекстуальных, а также исторических и культурных факторов для оценки эквивалентности перевода политико-правовой лексики.

Ключевые слова: перевод, политико-правовая лексика, компонентный анализ, контекстуальный анализ, этимологический анализ, историко-культурный анализ.

Roman Karagodin. SPECIFIC FEATURES OF RENDERING THE TERMS DESIGNATING THE NOTION OF «STATE» IN THE TRANSLATION OF THE FIRST LITHUANIAN STATUTE INTO ENGLISH

The article is aimed at researching linguistic and extralinguistic factors of translation of the First Lithuanian Statute into English by K. von Loewe. Thereto, componential, etymological, contextual and historical and cultural analyses have been conducted. The paper proves expediency of taking into consideration language and contextual factors, as well as historical and cultural ones for assessing equivalence of the translation of political and legal lexis.

Keywords: translation, political and legal lexis, componential analysis, contextual analysis, etymological analysis, historical and cultural analysis.

Перший Литовський статут 1529 р. – кодекс права Великого князівства Литовського, який відіграв унікальну роль у розвитку українських законотворчих традицій. Так, Велике князівство Литовське значною мірою знаходилося під впливом руської культури, про що яскраво свідчить, зокрема, офіційна назва держави – «Великое князьство Литовское, Руское, Жомойтское» [17, с. 52]. Одним із яскравих провідників цієї культури стало писане та звичаєве право Київської Русі. Як доводять М. Грушевський [4; с. 4–5], Д. Дорошенко [5, с. 114, 125], В. Самойленко [13, с. 119], Д. Мишко [8, с. 72], саме Руська Правда створила підґрунтя для законодавчої бази Першого Литовського статуту, що дає підстави трактувати його в контексті української культурно-історичної традиції. Перший Литовський статут є невід’ємною частиною історії українського народу, однією із ключових подій для становлення його національної правової думки.

Важливим чинником, який дає змогу розглянути Статут у контексті української культурної спадщини, є мова його написання. На палітурці Слущького рукопису Статуту (XVI ст.) зазначено, що він писаний «ruskim pismem» [17, с. 8] – руською мовою, яка, як підкреслює І. Фаріон, вже в самій своїй самоназві виражає етнонаціональне самоусвідомлення нашого народу на межі XV–поч. XVI ст. [19, с. 210, 211]. З позицій сучасної української діакронної лінгвістики ця мова трактується як «середньоукраїнська» (О. Горбач [3], В. Німчук [10, с. 3]; пор. М. Мозер [9, с. 55]), або ж, точніше, «ранньосередньоукраїнська» (Ю. Шевельов [21, с. 55]; пор. В. Німчук [10, с. 3]).

Зважаючи на особливу цінність аналізованої пам'ятки в контексті історії та культури українського народу, належить вказати на потребу дослідження її не лише в історично-правовому та лінгвокультурному, але й у перекладознавчому аспекті. Саме від його еквівалентності залежить те, наскільки точно і всеохопно її пізнає світова спільнота.

У статті проаналізовано переклад термінів, вжитих у Статуті на позначення поняття «держава», оскільки воно посідає центральне місце у правовій термінології. Дослідження в цьому напрямку є особливо важливими для вивчення функціонування суспільно-правового дискурсу: «право характеризує систему норм, що встановлені державою» [6, с. 27], і тому без належного розуміння поняття держави як суб'єкта нормотворчого процесу неможливе цілісне розуміння продукту її діяльності – правової системи в цілому.

Мета статті – визначити лінгвістичні, культурні та історичні чинники, які вплинули на відтворення термінів на позначення держави у перекладі Першого Литовського статуту англійською мовою, здійсненому К. фон Льове [30, с. 67–139] (текст перекладу зіставляється з руськомовним оригіналом [17, с. 37–191] та, за потребою, з латинськомовною версією [17, с. 300–392]).

Передусім потрібно з'ясувати, що означає термін «держава» в сучасній українській мові, адже у цій статті він застосовується для аналізу лексем відповідного синонімічного гнізда, а також відтворення їх засобами англійської мови. За визначенням тлумачних словників української мови, держава – це: 1) «апарат політичної влади в суспільстві»; 2) «країна з таким апаратом політичної влади» [15, с. 248; пор. 1, с. 286]. Проте варто зауважити, що ці дефініції не вичерпують всієї повноти смислів поняття «держава», оскільки, згідно з правовим тлумаченням, це поняття нерідко розглядається з позиції ще одного аспекту – «як народ (публічно-правова спільність населення)» [6, с. 209]. Для нашого дослідження актуальним є друге значення (або ж «семема» [11]), оскільки лексеми на позначення держави вживаються у Статуті саме в ньому.

Одним із ключових термінів, які розкривають поняття держави у значенні країни, що має певний апарат політичної влади, є термін «панство» («с панства нашего втек» (розд. 1, арт. 2); «в панстве нашем – Великом Князьстве Литовском» (розд. 1, арт. 21)). Відповідні словникові дефініції конкретизують це значення як «государство, царство» [18, с. 83], «(територія, підлегла володареві, монархові) держава» [14, т. 2, с. 124], або ж «володіння» [14, т. 2, с. 124; пор. 16, с. 876]. Отож, у структурі аналізованої семми можна виділити такі семи (за терміносистемою З. Попової та І. Стерніна [11, с. 45–69]; тут і далі – див. Додаток): «територіальне утворення» (архісема), «апарат політичної влади», «володіння», «монарх». Диференційною семою, або ж індивідуальним розрізнявачем семми, в цьому випадку є сема «володіння» – початковий значеннєвий компонент лексеми «панство» [16, т. 2, с. 876], утвореної від «пановати», тобто «бути володарем країни», «мати владу» [14, с. 124]. Семантична роль цього компонента, зокрема, відобразилася в латинському варіанті Статуту, де лексему «панство» відтворено як «dominium» [17, с. 314, 328] – володіння, право власності [7, с. 289]. Стосовно ж значення «монарх», то у лексемі «панство» воно знаходить ширше вираження, ніж у лексемах «кролевство» та «князьство», поєднуючи семи «король» і «князь»: «панством» у Статуті позначено не лише Велике князівство Литовське, яке від часів Міндовга не мало статусу королівства («в панстве нашем, Великом князьстве Литовском» (розд. 1, арт. 25)), а й Королівство Польське («в панстве нашем, коруне Польской» (там же)).

В англomовному перекладі Статуту «панство» в усіх випадках відтворено як «state», наприклад:

розд. 3, арт. 2	ку <u>панству</u> привернути	<i>restore to the <u>state</u></i>
розд. 3, арт. 1	того <u>панства</u> стеречи будем	<i>we shall guard the <u>state</u></i>

Перекладач зробив саме такий вибір, хоч міг, орієнтуючись на латинськомовну версію Статуту, вибрати прямі похідні від лат. «dominium» – «domain» чи «dominion» («property, right of ownership» [25, с. 473, 474]), яким притаманна сема «володіння». Проте, хоч згадані терміни досить точно відтворюють значеннєві особливості лексеми «панство», в контексті середньовічних законодавчих документів прийнято наголошувати саме семантику держави. Так, наприклад, у Великій хартії вольностей (лат. «Magna Carta») Іоанн Безземельний називає свою державу «regnum nostrum» [29] – «наше королівство», тобто акцентує саме ті семи, які стосуються лексеми «держава»: «територіальне утворення», «апарат політичної влади», «монарх», а конкретніше в цьому випадку – «король». Подібний процес, як слід зауважити, спостерігається і в контексті Литовського статуту. Називаючи підпорядковані собі Велике князівство Литовське та Королівство Польське словом «панство», Сигізмунд I розглядає їх не інакше як держави – причому держави, які перебувають у його монархічному володінні, на що недвозначно вказують, по-перше, наявність в акцентованій лексемі семи «володіння» і, по-друге, вживання цієї лексеми у складі характерних для тогочасного політично-правового дискурсу присвійних конструкцій, напр., «в панстве нашом» (розд. 1, арт. 2) (латинський варіант – «in dominio nostro»). Така семантична акцентація допомагає йому позиціонувати себе саме як володаря, тобто підкреслити свою могутність – як і на зовнішньо-, так і на внутрішньополітичній арені. Повноту цієї семантики може бути відтворено англійською лише частково: якщо присвійний займенник К. фон Льове зберігає у всіх відповідних контекстах («in our state, the Grand Principality of Lithuania» (розд. 1, арт. 21, 25, 26)), то значеннєвий потенціал лексеми «панство» зазнає в його перекладі певних втрат. Це пов'язано з тим, що лексема «state», яка в англійській мові є найбільш релевантною на позначення держави, позбавлена семантичного компонента «володіння» («a sovereign political power or community»; «the territory, occupied by such a community» [22]) – лексеми ж «domain» і «dominion», представляючи ці компоненти, вживаються переважно на позначення приватних земельних володінь. Відтак перекладач опиняється перед вибором між двома лексемами – на позначення держави й на позначення переважно недержавних утворень. К. фон Льове, як уже було зазначено, здійснює цей вибір на користь лексеми «state», чітко акцентуючи єдино релевантну для законотворчих документів семантику держави.

Поряд із терміном, що вживається на позначення дещо ширшого спектру монархічних утворень, у Статуті також зустрічається термін на позначення державних утворень, очолюваних королем, – «королевство» (укр. «королівство» [14, т. 1, с. 515]) – із чітко акцентованою семою «король». К. фон Льове відтворив цей термін як «kingdom»:

розд. 3, арт. 1	коли пан Бог всхочеть взычити нам <u>панства</u> иного, также и <u>королевства</u>	<i>if the Lord God deigns to grant to us another <u>state</u> or <u>kingdom</u></i>
-----------------	--	---

Такий вибір перекладача є найточнішим із погляду словотвору, оскільки в лексемі «kingdom», на відміну від близьких за значенням «realm», «monarchy», закладено корінь, який тепер є найближчим смисловим еквівалентом кореня «король» – «king».

Синонімічними до терміна «королевство» є «коруна», що також означає «королівство» [14, т. 1, с. 500]. У Статуті його вжито на позначення Королівства Польського. Цей самий референт англійською зветься «Kingdom of Poland» [23, с. 451], тож не дивно, що К. фон Льове вибрав саме цей еквівалент:

розд. 1, арт. 25	будучи в <u>коруне</u> Польской	<i>while in ... the <u>Kingdom</u> of Poland</i>
------------------	---------------------------------	--

Ще одним терміном, який розкриває поняття держави у значенні країни, є «князьство» (укр. «князівство» [14, т. 1, с. 482]) – із диференційною семою «князь». К. фон Льове відтворив цей термін як «principality» – «a state ruled by a prince» [24]:

розд. 1, арт. 9	Всех у Великом <u>князьстве</u> Литовском	Everyone in the Grand <u>Principality</u> of Lithuania
-----------------	---	--

Щоб оцінити еквівалентність такого відтворення, належить порівняти лексичну одиницю «principality» зі ще одним відповідником терміна «князьство» – «duchy». (Саме його, до речі, вживає у своїй передмові до аналізованого перекладу Статуту литовський історик Е. Гудавічюс [30, с. 15–65].) Це порівняння доцільно почати з етимологічного аналізу, відштовхнувшись від лексем «prince» та «duke» («principality» ← «prince», «duchy» ← «duke»). Обидві дуже подібні за релевантним для Статуту значенням: «prince» – «any sovereign, monarch», «duke» – «a prince who rules an independent duchy» [22]. Проте деякі відмінності все ж існують. Так, англ. «prince» походить від лат. «princeps» – «the first man, chief, leader [25, с. 1243]; «duke» – від лат. «dux» – «leader, conductor, chief commander» [25, с. 487]. Як бачимо, в лексемі «prince» чіткіше акцентовано семантику першості (пор. лат. «principalis» – «first, original» [25, с. 1243]). З огляду на ці міркування, на позначення великого князя доцільніше вживати лексему «prince» (а відтак на позначення князівства – «principality»). Таку думку поділяє і Р. Мажейка: аналізуючи латинськомовні історичні документи часів Ольгерда (1345–1377 pp.), вона підмітила, що великого князя на той час іменували «Supremus princeps» (тобто «Grand Prince»), тоді як інших князів (підлеглих йому родичів та нащадків) – «dux» («duke») [27]. Що ж до тенденції називати великого князя «Magnus Dux» («Grand Duke»), то вона, за спостереженням дослідниці, бере початок від часів правління Вітовта (1392–1430). Така ж тенденція, до речі, загалом простежується і в латинськомовному варіанті Статуту (1530 р.): «великий князь» відтворено як «magnus Dux» і відповідно «Великое князьство» – як «Magniducatus» – хоча, доцільно зазначити, інший термін на позначення великого князя – «господар» – відтворено вже як «princeps» (наприклад, розд. 3, арт. 1) [17, с. 329].

Отож, як бачимо, відтворення К. фон Льове терміна «князьство» як «principality» можна вважати оптимальним, обґрунтованим не лише історичними, але й етимологічними чинниками.

У значенні країни з певним апаратом політичної влади вжито у Статуті й термін «земля». У більшості випадків його відтворено як «land», що цілком умотивовано, оскільки для обох лексем характерний яскраво виражений наголос на семі «територіальне утворення», яка в обох випадках є диференційною. Ця ж сама диференційна сема простежується і в інших відповідниках лексичної одиниці «земля» – «territory», «soil» та «country», які також вжито в перекладі Статуту:

розд. 6, арт. 0	прав писаных, которые есмо всей <u>земли</u> дали	we gave written laws to the entire <u>land</u>
розд. 1, арт. 18	если бы хто в чужой <u>земли</u> был	if someone is on foreign <u>soil</u>
розд. 2, арт. 7	в <u>земли</u> неприятельской	in enemy <u>territory</u>
розд. 3, арт. 11	ехати до <u>земли</u> своео	go to his own <u>country</u>

Поряд із розглядом перекладу лексеми «земля» належить також згадати про відтворення подібної за значенням лексеми «сторона» («країна» [14, т. 2, с. 390]), яку К. фон Льове також переклав як «country», еквівалентно відтворивши семну структуру відповідної семі: «територіальне утворення» (архісема, диференційна сема), «апарат політичної влади».

Аналізуючи переклад термінів, що використовуються у Статуті на позначення держави, слід згадати також лексичне утворення «реч посполита». Глумачення цього терміна варто почати з етимологічного пояснення. Так, згідно із М. Фасмером, його запозичено з польської («rzecz pospolita»), що, у свою чергу, калькує латинське «res publica» [20, с. 478]. (Для

порівняння зауважимо, що у перекладі Статуту латинською «реч посполита» всі випадки вживання відтворено саме так [17, с. 316, 330, 334, 365].) Що ж до латинського терміна «res publica», то його значення дещо відмінне від сучасного українського «республіка» та англійського «republic»: за спостереженням В. Водовозова, римські письменники в царині державного права (зокрема Полібій) використовували термін «res publica» не на позначення відповідної форми державного правління чи держави, якій притаманна така форма правління (в теперішньому розумінні), а на позначення держави в цілому [2, с. 609].

На момент видання Статуту (1529 р.) термін «реч посполита» у значенні «державна» ще остаточно не сформувався, що, очевидно, відбулося після об'єднання Великого князівства Литовського та Королівства Польського в єдину державу під назвою «Реч Посполита» (Люблінська унія 1569 р.). У зв'язку з такою неусталеністю вказаної лексичної одиниці станом на 1529 р., як можна припустити, в її структурі великою мірою зберігаються початкові значення кожного з окремих компонентів («реч» та «посполита»), які у своєму поєднанні означають «громадська/суспільна справа» [20, с. 478]. З огляду на це припущення аналізована семема набуває такого вигляду: «країна (з певним апаратом політичної влади), [яка розглядається в контексті] спільної діяльності громадян», – і в її структурі виокремлюються такі семи: «територія» (архісема), «апарат політичної влади», «спільна діяльність населення» (диференційна).

З огляду на вищесказане стає зрозумілим перекладацьке рішення К. фон Льове не застосовувати відповідника «republic» – у цьому випадку відбулась би підміна понять, оскільки, як було показано раніше, сучасний термін «republic» відрізняється від терміна «res publica» та похідного від нього «реч посполита» у Статуті 1529 р. Так, згідно з дефініціями сучасних тлумачних словників англійської мови, «republic» – це «a country governed by elected representatives of the people, and led by a president, not a king or queen» [26]. У наведеній семемі наявні такі семи: «територіальне утворення» (архісема), «апарат політичної влади», «спільна діяльність населення», «монарх» (негативна), «влада, яку обирає народ» (диференційна). Дві останні, як бачимо, не узгоджуються з референтом, оскільки у Великому князівстві Литовському правитель, по-перше, був монархом, а по-друге, обирався не народом, а аристократією. Натомість К. фон Льове використав такі відповідники лексичної одиниці «реч посполита», як «state» та «commonwealth».

В аналізованій семемі лексеми «state» – найбільш нейтральний із цих відповідників – відтворено такі семи, як «територіальне утворення» та «апарат політичної влади». Проте сема «спільна діяльність населення» залишається невідтвореною:

розд. 3, арт. 6	<i>к нашему и речи посполитое пожитку</i>	<i>which would assist our and state's benefit</i>
-----------------	---	---

Дещо ближчим до середньоукраїнського «реч посполита» є його інший перекладний еквівалент – «commonwealth», де семантику оригіналу збережено практично в повному обсязі:

розд. 4, арт. 2	<i>много от них ся шкody деетъ речи посполитой</i>	<i>occurs much harm to the commonwealth</i>
-----------------	--	---

Контекстуально релевантним для Статуту є таке значення терміна «commonwealth»: «an independent state or community, especially a democratic republic» [24]. Вказаний термін, подібно до терміна «реч посполита», утворився із двох компонентів – «common» і «wealth» [28, с. 87], які у своєму поєднанні означають «public welfare» [28, с. 87] – «громадський / суспільний добробут». Врахувавши це уточнення, ми можемо дещо розширити аналізоване значення і представити його в такому вигляді: «незалежна країна чи спільнота, особливо демократична республіка, [яка функціонує для досягнення] суспільного добробуту». Відтак семна структура цього значення набуває такого вигляду: «територія» (архісема), «апарат політичної влади»,

«влада, яку обирає народ» (ймовірнісна сема), «для загального добробуту» (диференційна сема).

Як бачимо, в перекладному терміні з'явилася сема «для загального добробуту», яка, очевидно, заміняє сему «спільна діяльність населення» в оригінальному (заміна процесу його метою), що дає підстави констатувати трансформацію «смісловий розвиток» [12, с. 51–52], що особливо цікаво на семному рівні.

Стосовно ж семи «влада, яку обирає народ», то вона, як зазначалося вище, є ймовірнісною (уточнення «especially» вказує на те, що аналізована ознака не є обов'язковою), а тому не спотворює сукупного значення терміна в цільовій мові, як могло би трапитись у випадку використання терміна «gerpublic».

Розмірковуючи над проблемою відтворення термінів на позначення держави у перекладі Першого Литовського статуту, переконуємося, що К. фон Льове комплексно підійшов до вибору перекладацьких відповідників, зважаючи при цьому як на лінгвістичні (в т. ч. етимологічні), так і на культурно-контекстуальні чинники, що дало змогу практично в кожному випадку підібрати в мові перекладу лексему, в якій найкраще актуалізується відповідна семема з оптимальним набором релевантних сем та відсутністю зайвих акцентів. Завдяки такому підходу йому вдалося донести до читача смисли, що, відображаючись у цих лексемах, акумулюють історично-правовий досвід наших предків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

2. Водовозов В. Республика. / В. Водовозов // Энциклопедический словарь: в 86 т. – Санкт-Петербург: Брокгауз-Ефрон, 1899. – Т. XXVIa. – С. 599–601.

3. Горбач О. Генеза української мови та її становище серед інших слов'янських / О. Горбач // Зібрані статті. III. Історія української мови. – Мюнхен: Український вільний університет, 1993. – С. 5(4)–17(30).

4. Грушевський М. С. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. / М. С. Грушевський / редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 1991. – Т. 5. – 1994. – 704 с.

5. Дорошенко Д. Нарис історії України: у 2 т. / Д. Дорошенко. – Мюнхен: Дніпрова хвиля; К.: Глобус. – 1991. – Т. 1. (до половини XVII ст.) – 238 с.

6. Кравчук М. В. Проблеми теорії держави і права (опорні конспекти): [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.]. – 2-ге вид., змін. й доп. / М. В. Кравчук. – Тернопіль, 2011. – 344 с.

7. Латинско-русский словарь / авт.-сост. К. А. Тананушко. – Минск: Харвест, 2008. – 1040 с.

8. Мишко Д. І. Соціально-економічні умови формування української народності / Д. І. Мишко. – К.: Видавництво АН УРСР, 1963. – 292 с.

9. Мозер М. Огляд історії української мови середньої доби / М. Мозер // Причинки до історії української мови / за заг. ред. С. Вакуленка. – Вінниця: Нова Книга, 2011 – С. 40–54.

10. Німчук В. В. Періодизація як напрямок дослідження генези та історії української мови / В. В. Німчук // Мовознавство. – 1997. – №6. – С. 3–14.

11. Попова З. Д. Лексическая система языка (внутренняя организация, категориальный аппарат и приёмы описания): [учебное пособие] / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М.: Либроком, 2009. – 172 с.

12. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода / Я. И. Рецкер. – 3-е изд., стереотип. – М.: Р. Валент, 2007. – 244 с.

13. Самойленко В. І. Литовський статут про закріпачення селян / В. І. Самойленко // Праці Київського державного історичного музею. – К., 1958. – Вип. 1. – С. 119–132.

14. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: у 2 т. / [укл.: Д. Г. Гринчишин, У. Я. Єдлінська, В. Л. Карпова, І. М. Керницький, Л. М. Полюга, Р. Й. Керста, М. Л. Худаш]. – К.: Наукова думка, 1977–1978. – Т. 1–2.

15. Словник української мови: в 11 т. / [ред. кол. І. Білодід (гол.) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1971. – Т. 2: Г–Ж. – 550 с.

16. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. – Т. 1. А–К / И. И. Срезневский. – СПб.: Типография императорской Академии наук, 1893. – IX с. + 1420 стб. + 49 с.

17. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. – Т. I. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / [за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова]. – Одеса: Юридична література, 2002. – 464 с.
18. Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.: у 2 кн. / Є. Тимченко; підгот., упоряд., ред. В. В. Німчук, Г. І. Лиса; НАН України, Українська Вільна Академія Наук у США. – Кн. 2. – К., Нью-Йорк, 2003. – 512 с.
19. Фаріон І. Д. Методологія дослідження суспільного статусу руської (української) мови в діячності (XIV–XVII ст.) / І. Д. Фаріон // Scientific Journal «ScienceRise». – 2014. – №5/1(5). – С. 79–86.
20. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. / М. Фасмер; пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева. – 2-е изд., стер. – М.: Прогресс, 1987. – 832 с.
21. Шевельов Ю. Исторична фонологія української мови / Ю. Шевельов; переклад з англійської С. Вакулєнка та А. Даниленка – Харків: Акта, 2002. – 1066 с.
22. Collins English Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.collinsdictionary.com/>
23. English E. D. Encyclopedia of the Medieval World / Edward D. English. – New York: Facts on File Inc., 2005. – 860 p.
24. English Oxford Living Dictionaries English [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://en.oxforddictionaries.com/>
25. Klein E. A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language: in 2 vol. / E. Klein. – Amsterdam, London, New York: Elsevier Publishing Company, 1966–1967. – Vol. 1–2. Vol. 1: A–K. – 1966. – 853 p. Vol. 2: L–Z. – 1967. – 1776 p.
26. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ldoceonline.com/>
27. Mažeika R. Was Grand Prince Algirdas a Greek Orthodox Christian? [Електронний ресурс] / R. Mažeika // Lituanius. – 1987. – Vol. 33. – №4. – Режим доступу: http://www.lituanus.org/1987/87_4_05.htm
28. Oxford concise dictionary of English etymology / [edited by T. F. Hoad]. – Shanghai: Shanghai Foreign Language Press, 2000. – 570 p.
29. The Magna Carta [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://alexpeak.com/twr/mc/>
30. The Statute of Lithuania 1529. – Vilnius: Artlora, 2002. – 264 p.

ДОДАТОК

	територіальне утворення	апарат політичної влади	монарх		володіння	влада, яку обирає народ	спільна діяльність населення	для суспільного добробуту
			князь	король				
панство	+	+	+	+	⊕			
кролевство	+	+		⊕				
коруна	+	+		⊕				
князьство	+	+	⊕					
реч посполита	+	+					⊕	
земля	⊕	(+)						
сторона	⊕	(+)						
state	+	⊕						
commonwealth	+	+				(+)		⊕
land	⊕	(+)						
country	⊕	+						
realm	+	+		⊕				
kingdom	+	+		⊕				
monarchy	+	+		⊕				
republic	+	+	-	-		⊕	+	
державна	+	⊕						
країна	⊕	+						

Умовні позначення:

- +
 - (+)
 - ⊕
 -
- постійна сема
ймовірнісна сема
диференційна сема
негативна сема

Стаття надійшла до редакції 30.09.2016 р.